

L'ARRIBADA DEL CINEMA SONOR A BADALONA

MARGARIDA ABRAS POU, NÚRIA CASALS CORTÈS

Al llarg d'aquest any han estat moltes, arreu, les iniciatives destinades a commemorar el centenari de la primera realització cinematogràfica, *Sortie des usines Lumière à Lyon*, projectada a París el 22 de març del 1895. Uns mesos després, el 28 de desembre, tenia lloc, també a París, la primera exhibició cinematogràfica totalment pública, *L'arrivée d'un train en gare de La Ciotat*, un breu reportatge de Louis Lumière que va causar gran impacte.

Aquell invent de Lumière, que per a ell tenia un interès purament científic, es convertí molt aviat en un negoci de primer ordre, en un espectacle de masses i, sovint, en una activitat artística, objecte de la dedicació de grans creadors. Com que el naixement del cine a Badalona ja ha estat tractat a la revista *Carrer dels Arbres*¹, per sumar-nos als homenatges d'aquest centenari ens hem centrat en un dels aspectes més revolucionaris de la història del cine: l'aparició del sonor i la seva arribada a Badalona.

El naixement del cinema sonor

La recerca del cine sonor i les primeres experimentacions en aquest camp són tan antigues com el cine mateix. Les diverses aportacions dels inventors i els investigadors, però, no sempre eren viables, i la incorporació del so, mentre va ser un procediment complex, car i poc rendible, no resultava gens estimulant.

Com passa amb altres descobriments, el del cinema sonor va ser, també, més o menys simultani en diferents països, on investigadors que treballaven separadament aportaren diverses solucions. Podríem considerar com a antecedents, per exemple, els experiments realitzats a principis de segle pel francès Auguste Lacoste (1906) o els del nord-

americà Eugene Luste (1908), que aconseguiren enregistrar el so sobre pel·lícula. Fruit d'aquest i d'altres avanços, a la dècada dels vint ja existien diversos sistemes viables, com el del productor francès Gaumont, aconseguit en col·laboració amb els danesos Poulsen i Peterson (1923); el Triergon, aplicat per la Tobis (1928) a Alemanya; o el sistema utilitzat pels enginyers A.F. Chorin i V. Tager a la Unió Soviètica. Als Estats Units, d'altra banda, van aparèixer diverses solucions gairebé al mateix temps, com el sistema Fonofilm (1924) de Lee De Forest; el Vitaphone, adoptat per la Warner Bros i responsabilitat de la companyia Western Electric, o el sistema Movietone, de Theodor W. Case i Earl S. Sponable, explotat per la productora Fox. Un altre procediment amb possibilitats, el Photophone, va ser desenvolupat per la Radio Corporation of America i adoptat per la productora RKO, nascuda amb el cinema sonor. Aquesta situació tan complexa va comportar que tots defensessin el seu sistema i que s'imposés el caos en la primera aplicació del sonor, víctima de la gran diversitat de mètodes, moltes vegades incompatibles entre ells. Per aquest motiu les companyies nord-americanes es van posar d'acord ben aviat –a principis de la dècada dels trenta– per treballar a partir del Movietone i entorn de la Western Electric, que només tindria com a rival, per al mercat europeu, l'alemanya Tobis.

Com ja és sabut, *El cantor de jazz* es considera la primera pel·lícula sonora de la història. Dirigit per Alan Crossland i interpretat per Al Jolson, aquest film, estrenat el 1927, reuneix per primera vegada imatges, música i diàlegs. Havia estat produït per la Warner Bros, que buscava en el sonor una urgent solució a la crisi que patia, i que, impulsada per aquesta necessitat, el 1926 ja havia presentat diverses filmacions i una pel·lícula amb banda d'efectes sonors i música –però sense diàlegs–, que s'aconseguia mitjançant el sistema Vitaphone en

la seva versió més primitiva, que combinava l'ús de discos sincronitzats amb la pel·lícula. Es tracta de *Don Juan*², dirigida pel mateix Alan Crossland i interpretada per John Barrymore. Paral·lelament (1927) la companyia Fox s'iniciava en el sonor exhibint algunes filmacions musicals, amb la intervenció de Raquel Meller, pel sistema Movietone, en què el so estava enregistrat a la mateixa pel·lícula que les imatges.

L'arribada del sonor va representar una autèntica revolució, va ser l'inici d'un camí sense retorn, i va obligar els professionals del món del cine a plantejar-se una nova manera de realitzar la seva feina. Però també és necessari matisar aquestes afirmacions, recordant que el tall no va ser tan sobtat ni radical: d'una banda les pel·lícules anomenades mudes s'havien presentat sempre amb acompanyaments musicals, sovint de partitures elaborades específicament per al cine, que s'interpretaven en viu o que s'emetien enregistrades durant les projeccions; d'altra banda, la primera època del cine anomenat sonor és, moltes vegades, un híbrid que bé es podria definir com a cine mut amb so. Aquesta afirmació és vàlida per a algunes produccions que, ja sonores, repeteixen els tics del cine anterior, i ho és encara més justament per definir algunes pel·lícules que, concebudes com a mudes, foren ràpidament sonoritzades *a posteriori* pels estudis, a fi de poder-les fer competitives, ja que, des d'un primer moment, la reacció del públic va ser inequívocament favorable al sonor. La seva aplicació, en tot cas, va representar un nou impuls per al cine, tant a Europa com a Nord-Amèrica, on l'Acadèmia de Ciències i Arts Cinematogràfiques va apostar de seguida per l'invent, atorgant un premi especial a la Warner Bros per haver introduït el so a *El cantor de jazz*, en el marc d'una competició instituïda aquella temporada, 1927-28, els guardons de la qual serien coneguts més endavant (1931) amb el nom d'Òscars³.

Algunes conseqüències gairebé immediates de l'aplicació del sonor van ser, per exemple, canvis de tipus tècnic, derivats de la necessitat de l'ús del micròfon, i també molts altres de tipus estètic, que afectaven la concepció global dels continguts i l'estil cinematogràfics. Així, al costat de la producció de cine musical com a gènere recurrent, el nou cinema parlat va buscar la font per als seus arguments en obres teatrals, alhora que molts autors i actors de teatre es posaven al servei de la indústria del cine. En el cas concret dels actors, la qualitat de la veu va començar a tenir gran importància, situació que reflecteix molt bé la pel·lícula *Cantando bajo la lluvia* (Stanley Donen i Gene Kelly, 1952). També es va fer necessari que els intèrprets s'expressessin correctament pel que fa a l'idioma, aspecte molt important als Estats Units que, des d'un principi, havia importat actors estrangers. Des del punt de vista del negoci, l'idioma va plantejar dificultats a

l'hora de distribuir les pel·lícules als diferents països. Aquest nou handicap, que va afectar també de manera especial la indústria nord-americana –gran exportadora de films, tant a Sud-Amèrica com a Europa i a l'Extrem Orient– es va resoldre amb la realització de dobles versions, amb l'ús de rètols i, sobretot, mitjançant el doblatge, que acabaria imposant-se.

L'aplicació del sonor va representar, també, l'obertura d'un debat sobre el tema, que va provocar reaccions ben contradictòries entre els professionals. Alguns es miraven el fenomen amb reticència o, fins i tot, s'hi oposaven de pla, de vegades només per protegir els seus interessos davant el canvi. Altres, contràriament, s'hi van mostrar de seguida favorables, interpretant l'arribada del sonor com l'obertura d'un món nou ple de possibilitats. Els exemples de les diverses actituds podrien ser nombrosos, però citarem només el cas de Charles Chaplin que, tot i ser un director i actor de gran talent, va rebutjar el sonor amb tenacitat, tant en les seves declaracions com en la seva pràctica cinematogràfica, ja que no va incorporar diàlegs parlats fins al 1940, amb *El gran dictador*.

El cinema sonor arriba a Badalona

Què va passar a Catalunya amb l'aparició del sonor? Tenim, d'una banda, l'exhibició de diverses pel·lícules produïdes a fora, sobretot als Estats Units, que van ocupar ben aviat les pantalles dels cines catalans, i que també van servir de demostració dels diferents sistemes de so que hi havia aleshores. La falta d'equipaments a les sales als primers temps i els inconvenients de l'idioma van fer que, sovint, el públic s'hagués de conformar a sentir música i sorolls, mentre que les escenes dialogades no sempre resultaven audibles i, en tot cas, s'exhibien subtítulades. A partir de la dècada dels trenta es va anar alternant el sistema de rètols amb la introducció del doblatge (els actors que s'hi dedicaven eren anomenats «dobles»), que utilitzava gairebé sempre l'idioma castellà. Pel que fa, d'altra banda, al tema de les produccions pròpies, hem de dir que Barcelona va ser la primera ciutat de l'estat a tenir uns estudis per a cine sonor, els Orphea Films, ubicats a Montjuïc i fundats el 1932. Però no podem ometre, tampoc, que el primer cinema sonor produït a Catalunya i en català, resulta força precari. Es creu que algunes pel·lícules van ser molt poc exhibides i, de vegades, es dubta fins i tot que arribessin a ser estrenades a causa de les importants deficiències tècniques que presentaven. No obstant això, també es van assolir alguns èxits, i encara que les nostres produccions no podien competir amb les de fora, la història hauria estat molt diferent si no hagués esclatat la guerra civil, que va acabar per frustrar tota possibilitat d'expressió catalana⁴.

A la nostra ciutat trobem la primera al·lusió al cine sonor a la revista local *El Eco de Badalona* del dia 25 de febrer de 1928, en una notícia que ens parla de la seva presentació al cine Kursaal de Barcelona. Les pel·lícules exhibides durant aquesta demostració havien estat: «Breves discursos, Sexteto de Saxofones, Excéntrica musical, Vistas de una granja con los diversos ruidos producidos por máquina y animales y tres couplets por Conchita Piquer, un fado, un baile español i una jota aragonesa». S'havia utilitzat el sistema inventat pel nord-americà Lee de Forest, anomenat Fonofilm, en què la imatge i el so estaven enregistrats a la mateixa pel·lícula, que es podia reproduir gràcies a les vibracions lumíniques d'una làmpada disposada de forma especial.

Uns dies més tard, el dissabte 3 de març de 1928 i el diumenge 4, el sonor arriba a Badalona amb una demostració al teatre Guimerà (cinema Picarol). Anunciat com «la maravilla del siglo XX», i especificant que el so està enregistrat a la pròpia pel·lícula, el programa de «Cinefon (el cine hablado)» inclou «Cantos. Bailes. Música», i s'acompanya de la projecció de dues pel·lícules mudes⁵. No sembla que el fenomen tingués gran repercussió, ja que només hem trobat un comentari a la revista *Juventut* del 9 de març, on es destaca amb ironia el «so de trompa» que caracteritza les veus i que posa de relleu, per tant, el caràcter imperfecte i rudimentari de les primeres aplicacions.

Tant el Guimerà/Picarol com les altres sales existents aquells anys⁶ –Nou, Victòria i Zorrilla– tornaren a exhibir cine mut acompanyat sovint d'entreteniments en viu, sense que l'aparició del sonor tingués cap transcendència immediata. El públic badaloní havia d'anar a Barcelona o, més a prop encara, a Sant Adrià, per gaudir del nou invent. Crida l'atenció que, a partir de mitjan 1930, apareguin contínuament a *El Eco de Badalona* anuncis del cine Goya de Sant Adrià que, gràcies a la seva instal·lació de Cinefon Thompson, ofereix pel·lícules sonores. Tot i així, volem destacar l'estrena a Badalona, el 5 d'octubre del 1929, al cinema Victòria, de *El cantor de jazz* que, segons l'anunci publicat a la revista *Juventut*, es presentava «con la adaptación musical por el moderno aparato «Medolion» y cantada por el propio Al Jolson». Sembla, doncs, que el públic només en va poder sentir la part musical i no els diàlegs que eren, de fet, l'autèntica novetat que aportava el film. Segurament va ser per aquest motiu que la pel·lícula, avui tan famosa i tan important per a la història del cine sonor, va passar per la nostra ciutat sense pena ni glòria.

Havien de passar més de dos anys des de la primera exhibició perquè el cine sonor s'instal·lés a Badalona de forma estable. Seguint els anuncis de la premsa local, observem que el cinema Victòria va ser el primer⁷ a normalitzar-lo, mitjançant el sistema Vitacorde, i ho féu el 23 d'agost del 1930, just la setmana després de la Festa Major. Prèviament la sala havia estat tancada uns dies «debido al calor reinante»,

DIVERSIONES PÚBLICAS

PROGRAMAS PARA EL VIERNES, SABADO Y DOMINGO

CINE ZORRILLA

Días 14 y 15

**EL CONDE
DE MONTECRISTO**
(proyectándose entera)

Día 16

BARRIO LATINO
por Carmen Boni

Día 17

**EL CORREO
DE NAPOLEON**

SALÓN CINE VICTORIA

SÁBADO Y DOMINGO

días 23 y 24 de Agosto

Inauguración en este
local del Cine

SONORO

con un magnífico
programa de películas

CINE NUEVO

Durante los días de
Fiesta Mayor este
local permanecerá
cerrado

circumstància que també es donava en el cine Nou i que es repetiria altres estius. El programa de l'estrena del sonor al Victòria va ser: «Troika. Otra película sonora en una parte. *El terrible torador*. Entretenimiento sonoro. *Ojos azules*, superproducción muda». Com podem veure, era una programació mixta, cosa que va ser freqüent aquests primers anys i que ens il·lustra sobre la simultaneïtat del silent i el sonor.

Pel que fa a aquell cinema, avui desaparegut, es trobava al costat de l'antiga masia de Can Llagosta, en un edifici que havia estat ocupat pel cine Nou fins al 1915. El Victòria seria objecte d'importants reformes el 1953, quan la desviació de la carretera general, amb motiu de la celebració del Congrés Eucarístic, va obligar a replantejar tota la distribució del local.

El 4 d'abril del 1931, coincidint amb la setmana santa, «se sonoritzava» el Guimerà/Picarol, amb el sistema Loetafoon. Per a l'ocasió es va estrenar la pel·lícula «*Con Byrd en el Polo Sur* –grandiosa documental sincronizada–», acompanyada de «*Pies para que os quiero*, por el Conejo Blas (sonora) y *El Repórter relámpago*». Per al dilluns de Pasqua hi havia canvi de programa: «*La Carta* (sonora en español), *Bataclan Clan Clan*, sonora por el Conejo Blas y *En Marcha*». El mateix dissabte 4 el cine va organitzar una sessió especial, gratuïta, destinada als nens i nenes de les escoles locals, que «servirà per donar a conèixer a la mainada l'expedició de l'explorador Byrd per l'Antàrtida i té, per tant, un gran valor instructiu». Sens dubte devia servir, també, per donar a conèixer a un públic prou ampli les excel·lències del sonor que s'acabava d'instal·lar. Assenyalem que *Con Byrd en el Polo Sur* era un documental de Wallace van der Veer i Joseph T. Rucker, que va aconseguir l'Òscar de Hollywood a la millor fotografia de la temporada 1929-30. Una altra de les pel·lícules exhibides, *La Carta*, era protagonitzada per Jeanne Eagles, candidata a l'Òscar a la millor actriu de la temporada 1928-29, que va obtenir Mary Pickford.

El teatre Guimerà, situat a la plaça de la Vila, havia estat inaugurat el 1911 amb el nom de cinema Picarol per l'empresari Bernat Binué, i alternava l'exhibició cinematogràfica amb les representacions teatrals i altres espectacles. Quan va morir Àngel Guimerà, el 1924, adoptà el seu nom en homenatge al dramaturg, però als anys trenta, recuperant la popular denominació primitiva, s'anunciava «Teatro Guimerà-Picarol Cinema». Passada la guerra, la delegació de Falange va prohibir expressament l'ús del nom de Guimerà. Després de diverses reformes, avui dia el Picarol es continua dedicant a l'exhibició cinematogràfica, per a la qual disposa de cinc sales des del 1994.

Només unes setmanes més tard que el Picarol, el 23 de maig del 1931, i sense haver interromput la programació, el cinema Nou s'anunciava equipat amb el sistema de so Singing Best. La primera programació comprenia «*El Presidio* (sonora), *Tienda de muñecas*, *Universidad perruna* (sonora en español)». Per al dilluns 25 s'anunciava «*Tempestat* (película sincronizada)». Aquesta pel·lícula és un exemple de l'adaptació de so a realitzacions mudes, que, altrament, haguessin perdut competitivitat. Dirigida per Sam Taylor i interpretada per John Barrymore, Camilla Horn i George Fawcett, havia aconseguit l'Òscar a la millor decoració, obra de William Cameron Menzies, la temporada 1927-28.

El cinema Nou, propietat de Joan Salsas, va ocupar diversos locals al llarg de la seva història. El 1906, any en què fou inaugurat, estava situat a la carretera (actual Francesc Layret), i el 1913 es traslladava a l'edifici que es convertiria després en cinema Victòria. Va tenir la darrera seu al carrer de Mar i va tancar el 1991.

CINE NUEVO

Días 23 y 24

El presidio

totalmente hablada en español

Tienda de muñecas

100×100 sonora a todo color

Universidad perruna

en español por los perros sabios de M. G. M.

Día 25

TEMPESTAT

(sincronizada) por Jhon Barrymore

El piropeador

(sonoáa) por William Haynes Joan Grawford

Robo del joven príncipe

por los colosos Stan Laurel y Oliver Hardy

L'última sala que quedava a Badalona sense sonorització era la del Zorrilla, però l'11 de juliol del mateix 1931 tancava a fi d'instal·lar els aparells. El 5 de setembre es va reobrir, dotat amb el sistema Kineton, amb l'exhibició de «*El Rey de los Frescos* (Georges Milton) y *La Princesa del Caviar* (Anny Ondra)». Amb aquesta darrera incorporació Badalona començava a acomiadar-se del cine mut. El teatre Zorrilla, situat al carrer de Mar, havia estat arrendat com a cine a l'abril del 1905. Després del cinematògraf Mary, va ser el segon local estable dedicat a l'exhibició de pel·lícules a la nostra ciutat, tot i que alternava el cine amb espectacles teatrals i musicals. Més endavant, ja acabada la guerra civil, va canviar el nom pel de cine Aya. Actualment l'edifici és de propietat municipal i, després d'una àmplia restauració, es vol destinar a teatre.

Com a conclusió, i si tenim en compte que les primeres demostracions fetes a Barcelona daten de mitjan 1927, podem afirmar que a Badalona el cinema sonor es va donar a conèixer relativament aviat (1928). Pel que fa als equipaments de les sales, el balanç també és molt positiu: segons Joaquim Romaguera¹⁰, a l'inici dels anys trenta només hi havia cinc locals sonoritzats en tot l'estat (tres a Madrid i dos a Barcelona). Sembla, doncs, un fet destacable que Badalona ja comptés amb una sala adaptada (cinema Victòria) abans del 1931. Aquest autor comenta, també, que abans de la guerra civil un 47,28% de les sales estaven equipades per al so, circumstància que es donava en el 100% de les sales comercials badalonines ja des del 1931. No podem avaluar, en canvi, la qualitat de les audicions, però imaginem que devien anar millorant des de la presentació del Cinefon, de so tan deficient, fins a la instal·lació definitiva d'aparells a les sales.

És també molt difícil poder conèixer l'impacte que l'arribada del cine sonor va produir a la nostra ciutat: podem observar que hi ha continuïtat pel que fa als locals, i que els anuncis de la premsa esmenten els equipaments de què disposen tot destacant la «sonoritat» dels films. D'altra banda, aquesta nova situació provocaria un canvi d'hàbits en el públic, que es va haver d'acostumar a guardar silenci durant les projeccions, cosa que al principi no passava i que va provocar alguna queixa a la premsa local¹¹. En general, però, trobem a faltar articles, notes o comentaris que ens donin una idea de la reacció de la societat badalonina davant el nou invent, de la valoració que se'n feia o de la quantitat d'espectadors que assistia a les sessions. Aquesta mancança, de totes maneres, no ens ha d'estranyar, ja que, a la premsa local, els comentaris sobre cine eren molt escassos i solien estar dedicats a explicar l'argument d'alguna pel·lícula o a publicar anècdotes de la vida dels actors.

Tot i així, hem trobat dos articles que valoren l'aparició del cine sonor i que resulten força reveladors. El primer, publicat a *Marinada*¹², destaca l'èxit popular de la novetat, però s'hi mostra molt crític, ja que el so no aporta, en si mateix, més qualitat als films i presenta, en canvi, molts problemes d'ordre pràctic, com són la qüestió de l'idioma o la pobresa d'algunes sonoritzacions, que només es limiten a la música. Quant al segon article, es troba publicat al butlletí de l'Agrupació Excursionista Badalona¹³, la qual comptava, des del 1933, amb una Secció de Cinematografia dedicada a la realització amateur i a l'exhibició de pel·lícules escollides. És un escrit d'abast molt general que ofereix un resum de la història del cine, on l'adveniment del sonor és presentat com el responsable d'alguns disbarats cinematogràfics que, posteriorment, els directors més creatius han anat superant.

DIVERSIONES PÚBLICAS PARA EL SÁBADO Y DOMINGO			
CINE ZORRILLA INAUGURACIÓN DEL CINE SONORO EL REY DE LOS FRESCOS Georges Milton La Princesa del Caviar Anny Ondra	CINE NUEVO Aparatos sonoros «Singing Best» VIDA NOCTURNA Totalmente hablada en español por Stan Laurel y Oliver Hardy El Demonio del mar (sonora) por N. Asther i Raquel Torres Días, 7 y 8 Amor y Champagne (sonora) por Ivan Petrovich Piernas vencedoras (sonora) por Alice White COMICA (muda) - Dibujos sonoros	TEATRO GUIMERA - PICAROL CINEMA Aparatos sonoros «Loetafoon» ¿Que fenómeno? (sonora) por Harold (El) y Barba Kent UN LEON EN SOCIEDAD (sonora) por Jack Oakie y Mary Brian MARINO TENORIO dibujos sonoros Revisia Paramount película sonora Día, 8, tar e y noche Amor entre millonarios (sonora) por Clara Bow Carmen Larrabeiti en LA CARTA	SALÓN CINE VICTORIA Aparatos sonoros «Vitaacorde» Días, 5, 6, 7 y 8 CAMINO DEL INFIERNO Hablada en español por Juan Torená La adorable impostora Comedia sentimental (muda) A media noche en el Bazar Dibujos.—Sonora, de Febrer y Blay NOTICIARIO FOX

Les programacions

La convivència entre el nou cinema sonor i el mut és ben evident a les programacions que ens ofereixen les sales de Badalona, on tots dos tipus de pel·lícules comparteixen cartellera amb absoluta normalitat. També hem pogut constatar, com ja s'ha vist, un fenomen ben curiós: la sonorització –segurament molt precària– de pel·lícules mudes per adequar-les als nous gustos del públic. Un exemple molt evident d'aquest cas, que no volem deixar de citar, és l'anunci a la premsa local¹⁴ de l'estrena, el 17 d'octubre del 1931, de «la obra más sensacional y más formidable de realización técnica: *El crucero Potemkin*, totalmente sonora con cantos, efectos y diálogos. Drama social de gran intensidad y transcendencia: la mejor producción rusa que se ha filmado. Esta película fue prohibida por las dictaduras de Primo de Rivera y Berenguer. Todo Badalona debe ver esta gran obra». Es tracta, evidentment, de *El acorazado Potemkin*, obra clàssica del cine mut, dirigida per Sergej M. Eisenstein el 1925.

Era habitual que cada sessió comprenguéss dues pel·lícules, complementades amb noticiaris (*Noticario Fox* al cines Nou i Victòria, Gaudí al Zorrilla i *Galas de la Paramount* al Picarol) i cintes còmiques de Lupino Lane, d'Oliver i Hardy (aquestes ja sonores i doblades per ells mateixos), o de dibuixos animats (eren molt populars el Conejo Blas, el Gato Periquito, el famosíssim Mickey o la sexy Betty Boop).

Pel que fa a l'origen de les pel·lícules, ens trobem amb un clar predomini del cine americà, però també s'estrenen alguns èxits europeus, sobretot francesos i alemanys, utilitzant sempre com a reclam els noms de les estrelles. També cal destacar la rapidesa en la distribució, que en algun cas arriba a l'extrem de l'estrena de la pel·lícula el mateix any de la seva realització, cosa que contrasta amb la lentitud que s'imposarà després de la guerra civil, molt probablement a causa

de l'aïllament en què vivia el país i dels obligats treballs previs de censura i doblatge¹⁵.

Al final d'aquest treball incloem la relació d'algunes de les pel·lícules sonores estrenades entre el 1930 i el 1933, acompanyades d'un breu comentari. No pretén ser cap antologia, ni és representativa del nivell del cine exhibit a Badalona: els títols han estat triats en funció de la seva fama posterior, dels professionals (directors, actors o actrius) que hi van intervenir o per la seva qualitat de pioneres del cine sonor. El procés de selecció, d'altra banda, ens ha permès veure que el cinema Picarol era el que oferia la programació més interessant, seguit del Victòria i del Nou, que tenien un nivell semblant; mentre que el cinema Zorrilla, amb projeccions de cintes avui totalment oblidades, queda molt endarrera dels altres.

La presència del cine espanyol i català d'aquests anys a les nostres pantalles és molt escassa, però no volem cloure aquest capítol sense parlar, almenys, d'alguns títols significatius¹⁶. Destaquem, així, que el 15 d'octubre de 1932 el cinema Picarol va estrenar *Carceleras*, de José Buchs, que va ser rodada a Orphea Films i és la primera pel·lícula sonora –en espanyol– realitzada totalment al nostre país. Pel que fa al cinema parlat en català, esmentarem els tres títols localitzats: *En Nandu va a Barcelona*, de Baltasar Abadal, era una comèdia sonora en la nostra llengua, però l'expressió «la primera pel·lícula amb rètols en català» que trobem a la nostra premsa¹⁷ ens indica que la versió estrenada al Picarol el 16 de gener de 1932 devia ser muda. Una altra producció, *Mercedes*, dirigida per Josep Maria Castellví, es va exhibir al Victòria el 23 de juny del 1933 «cantada y hablada en español»¹⁸, però sembla que incorporava alguns fragments en català. Finalment, però ja dins de l'any 1934 (31 de març), s'estrena al cinema Victòria *El Café de la Marina*, de Domènec Pruna, «formidable producción catalana, obra del escritor José M. de Segarra. Película hablada en catalán»¹⁹.

DIVERSIONES PÚBLICAS PARA EL SÁBADO Y DOMINGO			
CINE VICTORIA NOTICIARIO FOX Estreno en Badalona de la formidable producción catalana, obra del insigne escritor José M. de Segarra El Café de la Marina Película hablada en catalán DIBUJOS SONOROS Completarán el programa dos extraordinarias producciones	CINE NUEVO NOTICIARIO en español Soldados de la Tormenta por Anita Page Dos noches hablada en español Tempestad de almas (solo noche) Almuerzo a las 12	Teatro Guimerá - Picarol Cinema Ojos y oídos del mundo revista mundial Damas de la Prensa por William Gargan Adios a las Armas por Adolphe Menjou DIBUJOS SONOROS	CINE ZORRILLA La canción del tiempo explicada en español Dos días felices FELIPE DERBLAY por Cabi Morlay Una noche en el paraíso solo noches DIBUJOS SONOROS

PEL·LÍCULES ESTRENADES A BADALONA

CUATRO DE INFANTERIA (*Westfront* 1918), 1930. Director: G.W. Pabst. Pel·lícula antibel·licista ambientada a la primera guerra mundial. Coincideix en el temps i en el tema amb *Sin novedad en el frente*, de Lewis Milestone. Motivà enfrontaments a Alemanya entre nazis, contraris a la pel·lícula, i comunistes, que hi estaven a favor, però finalment va ser prohibida.

Anunciada com a «totalment sonora, sistema Tobí». Estrenada al cinema Victòria el 25 d'octubre del 1930.

EL ANGEL AZUL (*Der blaue Engel*), 1929. Director: Josef von Sternberg. Basada en una novel·la (*Profesor Unrath*) de Heinrich Mann, aquesta pel·lícula és producte de la revifalla que va experimentar el cine alemany amb l'arribada del sonor. Així, el director Sternberg i el prestigiós actor Emil Jannings, que treballaven als Estats Units contractats per la Paramount, van tornar als estudis alemanys UFA, on van realitzar aquest film, considerat com el primer important del cine sonor alemany. Va ser el debut de Marlene Dietrich que, de la mà de Sternberg, es traslladaria després als Estats Units, on faria una gran carrera. Pel que fa a Emil Jannings, cal dir que havia estat el guanyador del primer Òscar atorgat a un actor (*La última orden*, 1928, dirigida també per Sternberg en la seva primera època a la Paramount). Sembla que els problemes idiomàtics de Jannings van impedir que desenvolupés posteriorment la seva carrera als Estats Units.

Estrenada al cinema Victòria el 21 de febrer del 1931.

ARRIBA EL TELON (*The show of shows*), 1929. Director: John G. Adolphi. Interpretada per John Barrymore, és una més de les pel·lícules musicals que la Warner Bros va produir acceleradament aprofitant les possibilitats del sonor, que tan bé havien funcionat en *El cantor de jazz*. Concebuda en un estil excessivament teatral, sembla que va ser un fracàs i és, actualment, una pel·lícula força desprestigiada.

Estrenada al cinema Victòria el 28 de març del 1931.

GALAS DE LA PARAMOUNT (*Paramount on Parade*), 1930. Realitzada per dotze directors, entre els quals destaquen Frank Tuttle, Edmund Goulding i, sobretot, Ernst Lubitsch, que va fer la seva part en colors. També va ser un motiu de lluïment per a molts artistes de la productora, entre els quals destacarem Clara Bow, Maurice Chevalier, Kay Francis, Jeanette Mac Donald, William Powell i Fay Wray. Estrenada al cinema Picarol el 18 d'abril del 1931.

SIN NOVEDAD EN EL FRENTE (*All quiet on the western front*), 1930. Director: Lewis Milestone. Amb Lew Ayres, Louis Wolheim,

John Wrey i Raymond Griffith, basada en la famosa novel·la d'Erich Maria Remarque. La pel·lícula també s'anunciava a la premsa badalonina amb el títol català (*Res de nou a l'oest*) perquè devia ser ja força coneguda, sobretot a la ciutat, la versió que l'editorial badalonina Proa havia publicat, amb traducció de Joan Alavedra, el 1929. A la publicitat s'hi feia constar, a més, que el seu autor havia cobrat 9 milions de pessetes, pels drets literaris, en el primer any de publicació. Va ser la gran triomfadora dels Òscars de l'any 1930 (va obtenir els concedits al millor film i a la millor direcció).

Estrenada al cinema Picarol el 9 del maig del 1931.

EL PRESIDIO (*The big house*), 1930. Director: George Hill. Chester Morris, Wallace Beery, Lewis Stone i Robert Montgomery interpretaven aquest film, considerat un dels millors drames carceraris de totes les èpoques, que va ser el primer en la història dels Òscars d'obtenir el premi al millor so (1930), categoria creada en aquella edició dels guardons de l'Acadèmia de Hollywood.

Estrenada al cinema Nou el 23 de maig del 1931.

EL PIROPEADOR (*The duke steps out*), 1929. Director: J. Cruze. Protagonitzada per William Haynes i Joan Crawford. Ella començà la seva carrera al cinema el 1925, i als anys trenta va ser el model cinematogràfic de la dona moderna i sense prejudicis.

Estrenada al cinema Nou el 25 de maig del 1931.

EL DESFILE DEL AMOR (*The love parade*), 1929. Director: Ernst Lubitsch. Amb Jeanette MacDonald i Maurice Chevalier. Inscrita dins el gènere musical, tan afavorit per l'arribada del sonor, aquesta pel·lícula significa el debut de Jeannete Mac Donald, que seria la reina indiscutible del gènere durant molts anys. Destaca també com a primer film sonor del prestigiós director Ernst Lubitsch que, tot i mostrar-se reticent en un principi, es va acabar integrant completament al nou invent.

Estrenada al cinema Picarol el 16 d'agost del 1931.

ROMANCE (*Romance*), 1930. Director: Clarence Brown. Amb Greta Garbo, Lewis Stone i Gavin Gordon. Una de les primeres pel·lícules parlades de la Garbo, i un dels seus grans èxits. Va ser nominada als Òscars 1929-30 al millor director i a la millor actriu.

Estrenada al cinema Nou el 3 d'octubre del 1931.

ME PERTENECES (*Tu m'appartiens*), 1929. Director: M. Gleize. Interpretada per Francesca Bertini, la gran diva del cinema mut italià, pràcticament retirada des del 1930, bé que amb posterioritat a aquesta data va fer algunes incursions al teatre i al cinema. Recordem que el 15 de juny del 1946, al cinema Nou, va interpretar *La dama de las camelias* en una funció de gala organitzada per Teatre Íntim per celebrar haver arribat a les cent representacions. Destaquem també

la seva intervenció el 1975, amb 87 anys, a *Novecento*, de Bernardo Bertolucci.

Estrenada al cinema Zorrilla el 10 d'octubre del 1931.

DRACULA (*Dracula*), 1931. Director: Tod Browning. Amb Bela Lugosi. Inscrita en la sèrie de terror i monstres produïda per la Universal, es basa en la cèlebre novel·la de Bram Stoker, *Dràcula*, que plasma de manera ja clàssica el mite del vampir. Aquesta obra ja havia inspirat *Nosferatu* (1922), dirigida per Murnau, i al llarg del temps ha conegut gran quantitat de versions, essent la més recent la de Francis Ford Coppola (1992). La pel·lícula de Browning conté encara molts tics del cine mut, però va aconseguir la total identificació entre el personatge i l'actor, Bela Lugosi, assolint un gran èxit popular.

Estrenada al cinema Picarol el 14 de novembre del 1931.

EL TRIO DE LA BENCINA (*Der drei von tankstelle*), 1930. Director: Wilhem Thiele. Interpretada per Lilian Harvey i Willy Fritsch, que tornarien a fer parella a *El Congreso se divierte*, aquesta pel·lícula s'inscriu dins el corrent del cine musical propiciat per l'adveniment del sonor. Realitzada a Alemanya, recull la tradició de la comèdia d'embolics i de l'opereta.

Estrenada al cinema Victòria el 21 de novembre del 1931.

SALÓN CINE VICTORIA
Aparatos sonoros «Vitacorde»

EL TRIO DE LA BENCINA
comedia SONORA

El yate de los siete pecados
drama mudo

La Corte de Faraón
dibujos sonoros

NOTICIARIO FOX
revista sonora

MARRUECOS (*Morocco*), 1930. Director: Josef von Sternberg. Amb Marlene Dietrich, Gary Cooper i Adolph Menjou, és la segona col·laboració del tàndem Sternberg-Dietrich, després de *El Angel Azul*, i la primera realitzada als Estats Units (Paramount), on es va estrenar abans que la pel·lícula alemanya. Aquí una cantant de cafè renuncia a un matrimoni convenient per l'amor d'un legionari. Va ser nominada als Òscars al millor director, actriu i decoració de la temporada 1930-31.

Estrenada al cinema Picarol el 21 de novembre del 1931.

UN ASESINO ENTRE NOSOTROS (*M*), 1931. Director: Fritz Lang. Primera pel·lícula sonora d'aquest director germànic que per a l'ocasió va escollir el prestigiós actor teatral Peter Lorre, alhora que va utilitzar l'obra de Grieg *Peer Gynt* com a tema musical. El títol inicial *Asesinos entre nosotros* es va canviar a Alemanya, país d'origen de la pel·lícula, per evitar el boicot dels nazis, que s'hi sentien al·ludits. Per aquest motiu el títol original va ser *M (Mörder)*, i al nostre país va ser coneguda després com *El vampiro de Dusseldorf*. En l'anunci del film a Badalona trobem la frase següent: «conocida vulgarmente con el nombre de la pel·lícula M», però ignorem les circumstàncies d'aquest embolic de noms.

Estrenada al cinema Victòria el 13 de febrer del 1932.

EL DR. FRANKENSTEIN (*Frankenstein, the man who made a monster*), 1931. Director: James Whale. Amb Boris Karloff i Marilyn Harris. Pertanyent a la sèrie de terror i monstres de la Universal, Bela Lugosi n'havia d'haver estat el protagonista, però s'hi va negar a causa del pesat i excessiu maquillatge que havia de portar, i així, la pel·lícula va acabar essent una gran oportunitat per a Boris Karloff, que el va substituir. Encara que popularment el nom de Frankenstein es va identificar amb el monstre, la denominació fa referència al doctor que el va crear a partir de diversos cadàvers, tal i com ho descriu Mary Shelley en la seva novel·la, que va donar origen al mite. Aquesta versió cinematogràfica és avui considerada un clàssic, però n'hi ha hagut moltes altres, la més recent del 1994, dirigida per Kenneth Branagh.

Estrenada al cinema Picarol el 12 de març del 1932.

LA CANCION DE PARIS (*Innocence of Paris*), 1928. Director: Richard Wallace. Amb Maurice Chevalier. Autèntica demostració de cine sonor mitjançant el gènere musical, va ser la primera pel·lícula sonora estrenada a Barcelona (Coliseum, 29 de setembre de 1929) que no requeria l'ús de discos, segons el sistema Western Electric. Els diàlegs es van subtitular, però el públic va poder sentir la música original.

Estrenada al cinema Picarol el 9 d'abril del 1932.

EL DOBLE ASESINATO EN LA CALLE MORGUE (*Murders in the Rue Morgue*), 1931. Director: Robert Florey. Amb Bela Lugosi. Basada en un relat d'Edgar Alan Poe, s'inscriu dins la sèrie de pel·lícules de terror realitzada per la productora Universal al principi del sonor.

Estrenada al cinema Picarol el 21 de maig del 1932.

LA DIVORCIADA (*The divorcee*), 1930. Director: Robert Z. Leonard. Amb Chester Morris, Conrad Nagel, Robert Montgomery i Norma Shearer, que va rebre l'Òscar a la millor interpretació femenina de la temporada 1929-30. Al seu moment va provocar un gran escàndol per la manera com tracta el tema de l'adulteri.

Estrenada al cinema Nou el 20 d'agost del 1932.

EL EXPRESO DE SHANGAI (*Shanghai Express*), 1932. Director: Josef von Sternberg. Amb Marlene Dietrich i Clive Brook, és la quarta col·laboració de l'actriu, ja consagrada en el paper de dona fatal, i el director Josef von Sternberg, i la tercera que la parella va realitzar als Estats Units produïda per la Paramount. A la temporada 1931-32 va ser candidata a l'Òscar a la millor pel·lícula, director i fotografia. Només el va obtenir, però, per la fotografia, el responsable de la qual era Lee Garmes.

Estrenada al cinema Picarol el 29 d'octubre del 1932.

SCARFACE (*Scarface*), 1932. Director: Howard Hawks. Aquest clàssic del cine negre vol retratar amb verisme la vida dels gàngsters. Al·ludeix en concret a la figura d'Al Capone, batejat com a Tony Camonte a la pel·lícula i interpretat per Paul Muni, al costat d'altres actors famosos com George Raft o el cèlebre intèrpret de Frankenstein, Boris Karloff. El 1983 Brian de Palma va realitzar un *remake* d'aquesta pel·lícula titulada aquí *El precio del poder*.

Estrenada al cinema Nou el 12 de novembre del 1932.

LA ESCUADRILLA DEL AMANECER (*The down patrol*), 1930. Director: Howard Hawks. Interpretada per Douglas Fairbanks Jr., Richard Barthelmess i Neil Hamilton, aquesta pel·lícula reflectia el món de l'aviació durant la primera guerra mundial, i va ser premiada amb l'Òscar al millor guió de la temporada 1930-31. Va ser la primera pel·lícula sonora de Howard Hawks, que va filmar algunes seqüències des d'un avió amb càmeres incorporades, pilotat per ell mateix. Algunes de les seqüències obtingudes van ser utilitzades posteriorment per a altres pel·lícules.

Estrenada al cinema Nou el 14 de novembre del 1932.

CIMARRON (*Cimarron*), 1931. Director: Wesley Ruggles. Interpretat per Richard Dix, Estelle Taylor, Irene Dunne i Nance O'Neill, aquest western descrivia el naixement i l'evolució d'una petita ciutat d'Oklahoma. A la temporada 1930-31 va rebre diverses nominacions

als Òscars, i en va obtenir tres (millor film, decoració i guió adaptat), amb la qual cosa ha estat, durant molts anys, l'únic *western* guanyador del premi a la millor pel·lícula.

Estrenada al cinema Zorrilla el 19 de novembre del 1932.

EL CONGRESO SE DIVIERTE (*Der Kongress tanzt*), 1932. Director: Erik Charrell. Interpretada per la popular Lilian Harvey i Willy Fritsch, aquesta pel·lícula alemanya recrea en forma d'opereta (superopereta, segons Roman Gubern), i amb un to molt desenfadat, el Congrés de Viena de 1815. Aconsegui gran popularitat, però va ser prohibida per Hitler el 1937.

Estrenada al cinema Victòria el 17 de desembre del 1932.

LA ESTATUA VENGADORA (*The menace*), 1932. Director: Roy William Neill. Bette Davis, la seva protagonista, que esdevindria una de les actrius més personals de la història del cinema, havia fet la seva primera pel·lícula l'any anterior, el 1931.

Estrenada al cinema Nou el 5 de gener del 1933.

INDISCRETA (*Indiscret*), 1931. Director: Leo McCarey. Amb Gloria Swanson, la gran diva del cinema mut, que va viure un declivi progressiu en la seva carrera amb l'arribada del sonor. La seva història personal i de tants altres actors i actrius per als quals l'arribada del sonor va significar la fi de la seva carrera, va inspirar la pel·lícula *El crepúsculo de los dioses*, de Billy Wilder, que ella mateixa protagonitzaria el 1950 amb William Holden i Erich von Stroheim, aquest un bon realitzador a l'època del cinema mut.

Estrenada al cinema Nou el 5 de gener del 1933.

SALÓN CINE VICTORIA

NOTICIARIO FOX

EL CONGRESO

SE DIVIERTE

divertida opereta sonora

DILEMA

por Anna Bella y Jean Perrier

D'BUJOS SONOROS

RECIENT CASADOS (*The first year*), 1932. Director: W. K. Howard. Interpretada per Janet Gaynor, actriu que va aconseguir el primer Òscar de la història corresponent a la millor actriu (temporada 1927-28). El 1937 interpretaria la primera versió de *Ha nacido una estrella*, de W. A. Wellman, amb Fredric March.

Estrenada al cinema Victòria el 5 de gener del 1933.

UN YANQUI EN LA CORTE DEL REY ARTURO (*A Connecticut yankee*), 1931. Director: David Butler. Amb Will Rogers i Mirna Loy. Basada en la novel·la de Mark Twain, descriu en clau d'humor les aventures d'un americà que retrocedeix en el temps i es troba a la cort del llegendari rei Artur.

Estrenada al cinema Victòria el 7 de gener del 1933.

EL HOMBRE Y EL MONSTRUO (*Dr. Jekyll and Mr. Hyde*), 1931. Director: Rouben Mamoulian. Protagonitzada per Miriam Hopkins i Fredric March, el qual va aconseguir per aquesta interpretació, *ex aequo* amb Wallace Beery (aquest darrer per la seva interpretació a *El campeón*), l'Òscar al millor actor l'any 1932 (també l'aconseguiria el 1946 per *Los mejores años de nuestra vida*, de W. Wyler). Aquesta és la versió cinematogràfica més famosa de la coneguda novel·la de R. L. Stevenson.

Estrenada al cinema Picarol el 7 de gener del 1933.

TARZAN DE LOS MONOS (*Tarzan the ape man*), 1932. Director: W. S. Van Dyke. Amb Maureen O'Sullivan i Johnny Weissmuller, un dels diversos actors que han interpretat al cinema el paper de Tarzán (el primer havia estat Elmo Lincoln, el 1918, i a Weissmuller el succeïren Lex Barker i Gordon Scott i, més recentment, Christopher Lambert), i també el més famós de tots ells. Va ser un gran èxit internacional per la novetat de les localitzacions, per com eren tractades les escenes d'acció i per la càrrega d'erotisme de la relació entre Jane i Tarzán. O'Sullivan i Weissmuller van rodar cinc films sobre aquest tema.

Estrenada al cinema Nou el 25 de març del 1933.

ESTA ES LA NOCHE (*This is the night*), 1932. Director: Frank Tuttle. Va significar el debut al cinema del que després seria un dels actors més famosos de tots els temps, Cary Grant, que aquí interpretava a un famós llançador de javelina en una comèdia d'infidelitats força intranscendent. Al repartiment també hi figurava Lili Damita, una actriu llavors força coneguda, primera dona d'Errol Flynn.

Estrenada al cinema Picarol l'1 d'abril del 1933.

MATA HARI (*Mata Hari*), 1931. Director: George Fitzmaurice. Interpretada per Greta Garbo i Ramon Novarro. La «Divina» encarnava la mítica espia holandesa de tràgic final. A les escenes de dansa va ser substituïda per una doble.

Estrenada al cinema Nou el 15 d'abril del 1933.

LA VENUS RUBIA (*Blonde Venus*), 1932. Director: Josef von Sternberg. La seva protagonista va ser Marlene Dietrich, aquí en el paper d'una dona que es veu forçada a ser infidel, amb Cary Grant, al seu marit, Herbert Marshall. Aquest melodrama va ser la cinquena pel·lícula de les set del tàndem Dietrich-von Sternberg.

Estrenada al cinema Picarol el 22 d'abril del 1933.

EL MONSTRUO DE LA CIUDAD (*The beast of the city*), 1932. Director: Charles Brabin. La protagonitzaven entre altres, Wallace Ford, Walter Huston i Jean Harlow, actriu que havia començat al cinema el 1928, i que ben aviat es va convertir en el prototipus de la vamp dels anys trenta.

Estrenada al cinema Nou el 22 d'abril del 1933.

Teatro Guimera - Picarol Cinema

APARELLS SONORS PER A DISC I BANDA LOEATAFOON

Dies 1 i 2 d'abril

La «Paramount» presenta, després del seu estupend èxit en el Coliseum de Barcelona, a LILY DAMITA, THELMA TODD, CHARLES RUGGLES, GARY GRANT i ROLAND YOUNG en la pel·lícula d'art i bon humor, parlada en espanyol per dobles

Esta es la noche

Si és vostè tímid en amor «Esta es la noche» l'ensenyaria a ésser un terrible «Don Juan»

La «Cinnamon» presenta després del seu gran èxit de públic en el Fèmina de Barcelona, la bonica comèdia dramàtica

Desilusión

per Helen Twelvetrees, Eric Landen, Arline Judge, Cliff Edwards i Bosco Mes

La Paramount presenta l'estrena dels magnífics dibuixos sonors

Mascarita

La revista mundial

Gràfics Sonors Paramount

AVIAT! «¡ANDA QUE TE ONDULEN!» colossal pel·lícula parlada en espanyol. — Qui diu que el Cinema es morí? Vegi «SOY UN FUGITIVO»

SUSAN LENNOX (*Susan Lennox*), 1931. Director: Robert Z. Leonard. Protagonitzada per Greta Garbo i Clark Gable. És un drama psicològic dels diversos que va interpretar la Garbo. Estrenada al cinema Nou el 6 de maig de 1933.

EL PUENTE DE WATERLOO (*Waterloo Bridge*), 1931. Director: James Whale. Va ser el tercer paper protagonista de Bette Davis. De la pel·lícula se'n va fer un remake el 1940, dirigit per Mervyn LeRoy i interpretat per Vivien Leigh i Robert Taylor, molt més famós que aquesta versió. Estrenada al cinema Picarol el 8 de juliol del 1933.

LA ESCUADRILLA DESHECHA (*The lost squadron*), 1932. Director: George Archainbaud. Richard Dix, Mary Astor, Joel McCrea i Erich von Stroheim protagonitzaven aquesta pel·lícula, que mostrava les interioritats del rodatge d'un film d'aviació, tema que com hem vist ja a *La escuadrilla del amanecer*, era molt del gust d'aquells anys en què s'establien les primeres línies del correu aeri, les primeres rutes comercials regulars i en què eren notícia destacada els vols transatlàntics. Estrenada al cinema Picarol el 9 de setembre del 1933.

LA CALLE 42 (*42nd Street*), 1933. Director: Lloyd Bacon. Transposició cinematogràfica d'un èxit de Broadway, aquesta és la pel·lícula musical més destacable de l'època. Va comptar amb la coreografia del celebrat Busby Berkeley, i amb la intervenció d'un nombrós conjunt d'actors, entre els quals citarem Ruby Keeler, Dick Powell, Warner Baxter i Bebe Daniels. Estrenada al Cinema Picarol el 14 d'octubre del 1933.

TITANES DEL CIELO (*Hell divers*), 1931. Director: George Hill. Interpretada per Clark Gable i Wallace Beery. Era un film bèl·lic amb escenes d'aviació espectaculars. Aquesta pel·lícula va ser homenajada per John Ford a *Escrito bajo el sol* (1957), on el protagonista demana veure'n unes imatges. Estrenada al cinema Nou el 2 de desembre del 1933.

KING KONG (*King Kong*), 1933. Director: Merian C. Cooper i Ernest B. Schoedsack. Amb Fay Wray, Robert Armstrong, Bruce Cabot i Sam Hardy. Aquesta pel·lícula, basada en el tema de la bella i la bèstia, esdevindria ben aviat un clàssic del cinema fantàstic. Destaca pels seus efectes especials, obra de Willis O'Brien, més importants que el treball dels actors. Temps després de l'estrena es van deixar d'exhibir les escenes que podien resultar més truculentes. Estrenada al cinema Picarol el 9 de desembre del 1933.

DIVERSIONES PÚBLICAS PARA EL SÁBADO Y DOMINGO

CINE VICTORIA

Yo... y la Emperatriz

por Lillian Harvey

Estrella de Valencia

por Brigitte Helm

Noticiario sonoro - Dibujos sonoros

CINE NUEVO

Curiosidad 215 en español
TITANES DE CIELO

por Clark Gable

CORAZONES VALIENTES

por Robert Montgomery

El último desfile

(Solo noches)

El Arca de Noé

dibujos sonoros

Teatro Guimerá - Picarol Cinema

LOS CRIMENES DEL MUSEO

por Lionel Atwill

Valses de antaño

por Maria Paudier

Bosco despacha refrescos

dibujos animados

Ojos y oídos de todo el mundo

revista mundial

CINE ZORRILLA

Una película cultural

Águila blanca

por Buck Jones

Todo por el amor

por Jan Kiepura

DIBUJOS SONOROS

NOTES

1. CASALS CORTÈS, Núria. «La introducció del cinema a la nostra ciutat». A *Carrer dels Arbres*, núm. 11. Museu de Badalona, maig 1980, pàgs. 19-24.
2. Estrenada al cinema Nou de Badalona el 4 d'octubre de 1930 (*Juvent d'ara*, 2 d'octubre de 1930, pàg. 12). No tenim constància que el Nou comptés aleshores amb aparells de so específics per a cinema, però bé podia tenir un reproductor de discos.
3. MONTERDE, José Enrique. «Historia del Oscar». A *Dirigido por...*, núm. 113, març 1984, pàgs. 48-61.
4. ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim. *Quan el cinema començà a parlar en català. (1927-1934)*. Barcelona: Fundació Institut del Cinema Català, 1992.
5. *El Eco de Badalona*, 3 de març de 1928 i *Juventut*, 2 de març de 1928. Per conèixer les programacions ofertes als cines de la nostra ciutat hem utilitzat les revistes que relacionem dins l'apartat Premsa local, al final de la bibliografia.
6. Sabem que hi havia locals a la ciutat on es projectaven pel·lícules, però no tenien una programació estable o no entraven en els circuits de distribució de les sales comercials. Per exemple, el 1928 hi havia el cine moderno a Artigas i a partir del 1932 trobem anunciat a *Lluita* el Cinema Salud, situat al barri d'aquest mateix nom, que solia oferir reestrenes.
7. ABRIL, Joan. «El cinema a Badalona». A *Amistat. Butlletí del Museu*, núm. 119, Novembre 1980, pàgs. 4 i 5. En aquest article Joan Abril afirma que el primer cinema sonor a Badalona va ser el Nou, que el 1930 va passar, en una sessió nocturna, dos noticiaris Fox Movietone i que, a partir d'aquell moment «tots els films foren parlats i amb subtítols». Hem trobat que en aquestes dates el Nou projectava, efectivament, Noticiaris Fox (més endavant també ho faria el Victòria), però no hem localitzat cap notícia que ens indiqui que disposava de sonorització, cosa que no trobem esmentada a la premsa fins a la data que donem en el present article (23 de maig de 1931).
8. *El Eco de Badalona*, 4 d'abril de 1931.
9. SOLÉ I SABATÉ, Josep M. i VILLARROYA, Joan. *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes, 1936-1975*. Barcelona: Curial, 1993, pàgs. 136-137.
10. ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim. *Op. cit.*, pàgs. 34 i 36.
11. BERTRAN BEL, V. «Cinematografia. Al públic local». A *Juventut*, 27 de juny de 1931. L'autor demana més correcció, puntualitat i silenci al públic badaloní. També fa notar l'interès de la programació dels cinemes locals, que projecten a més bon preu les mateixes pel·lícules que a Barcelona, on el públic és més educat.
12. G.G. «Del cinema sonor». A *Marinada*, núm. 7, 15 de novembre del 1930.
13. CARRERES, Ricard. «El Cinema». A *Agrupació Excursionista Badalona*, núm. 19, abril del 1934, pàgs. 3-8
14. *Juventut*, 17 d'octubre del 1931.
15. CASALS CORTÈS, Núria i PADRÓ WERNER, Jordi. *Història Gràfica de Badalona (Volum II) 1939-1975*. Badalona: Museu de Badalona, 1993, pàg. 169.

16. Les dades sobre les pel·lícules s'han extret de ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim. *Op. cit.*

17. *Lluita*, 16 de gener de 1931.

18. *Sol Ixent*, 23 de juny de 1933.

19. *El Eco de Badalona*, 31 de març de 1934.

Bibliografia

ABRIL, Joan. «El cinema a Badalona». A *Amistat. Butlletí del Museu*, núm. 119, Novembre 1980, pàgs. 4 i 5.

«El Cinema a Catalunya» (dossier). A *L'Avenç*. Desembre 1978.

GUBERN, Roman. *Historia del cine*. Barcelona: Ed. Lumen, 1995.

MENA, José Luís. *Todos los Oscars*. Madrid: Staff-3, 1988.

MONTERDE, José Enrique. «Historia del Oscar». A *Dirigido por...*, núm. 113, Març 1984, pàgs. 48-61.

MONTERDE, José Enrique. «Hollywood en silencio. La llegada del sonoro». A *Dirigido por...*, núm. 116, Juny-juliol, 1984.

MORDDEN, Ethan. *Los estudios de Hollywood*. Barcelona: Ultramar, 1988.

PORTER, Miquel i GONZALEZ, Palmira. *Las claves de la historia del cine*. Barcelona: Ariel, 1988

ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim. *Quan el cinema començà a parlar en català (1927-1934)*. Barcelona: Fundació Institut del Cinema Català, 1992.

SADOUL, Georges. *El cine. Su historia y su técnica*. México: Breviarios del Fondo de Cultura económica, 1952.

TEIXIDOR, Emili (dir.). *El Cine. Enciclopedia Salvat del 7º Arte*. Barcelona: Salvat Editores, 1978-81.

TORREIRO, Mirito. «Hollywood desde dentro. Una historia de las productoras». A *Dirigido por...*, núm. 178, Març 1990.

Premsa local:

Agrupació Excursionista Badalona, 1931-1934

El Eco de Badalona, 1928-1934

Juvent d'Ara, 1930

Juventut, 1928-1933

Lluita, 1932

Marinada 1930, 1931

Sol Ixent, 1933